

Musliminainen mielikuvien kuiluissa

Musliminaiseen liittyvä länsimaissa voimakkaita mielikuvia, jotka ovat vaihdelleet historian aikana suuresti. Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan muslimialueet olivat 1800-luvun orientalistisen taiteen olennainen kohde ja erotisoidut naiset sen keskeistä kuvastoa. Hunnutettu, "alistettu" musliminainen taas nousi Iranin vuoden 1979 vallankumouksen jälkeen symboliksi, joka näytti edustavan tyystin vastakkaisia ihanteita, kuin mitkä ovat vallalla yksilönvapautta korostavassa lännessä.

Tässä artikkelissa tarkastellaan musliminaisen visuaalisia representaatioita eri

Länsimaiset mielikuvat musliminaisista ovat vaihdelleet suuresti historian kuluessa. Tässä artikkelissa tutkitaan sitä, miten orientalistisen taiteen luoma pitkä traditio näkyy niissä tavoissa, joilla moderni media esittää musliminaista. Yhteistä eri aikakausien representaatioille on ollut, että musliminainen kuva on voitu "ladata" vahvoilla merkityksillä. "Alistettu", hunnutettu musliminainen on kuvana suhteellisen tuore. Se ilmaantui median palstoille voimallisimmin vasta Iranin vuoden 1979 vallankumouksen jälkeen. 1990-luvulla musliminaista ja islamia koskevat mielikuvat monipuolistuivat länsimaissa.

aikakausina länsimaissa. Samalla pohditaan, minkälaisia seurauksia näillä eri representaatioilla ja niihin liittyvillä konnotaatioilla on ollut. Tarkastelun viitekehysten muodostavat kolme "mielikuvakuilua", jotka ovat vallinneet musliminaisen esittämisessä.

Yksi kuilu vallitsee kuvien ilmisällön tasolla orientalistisen maalaustaiteen naisihanteen ja 1980-luvulla tutuksi tulleen sotaisan tai alistetun naisen representaatioiden välillä. 1980-luvulla musliminainen sai kantaakseen niitä

fanaattisuuden ja julmuuden mielikuvia, jotka olivat aiemmin tuttuja Orientin maalausten miesten esittämisessä. Toinen kuilu vallitsee vertailukohdassa, länsimaissa "itsessään" tapahtuneessa muutoksessa viktoriaanisen ajan tiukoin normien ohjatusta eurooppalaisesta naisihanteesta nykyaikaiseen, tasa-arvoiset omaisuus- ja poliittiset oikeudet omaavaan länsimaiseen naiseen. Kolmas kuilu ilmenee suhteessa todellisuuteen: Lähi-idän yhteiskunnissa naisilla oli ja on paljon enemmän oikeuksia ja vaikutusvaltaa kuin maalausten, kirjallisuuden tai median staattiset myytit ovat väittäneet.

Orientti käsitetään tässä artikkelissa Edward Saidin (1991, 1–3) tavoin Euroopassa luoduksi mielikuvaksi "Itämaista". Tuota mielikuvaa rakennettiin systemaattisesti ennen kaikkea valistuskauden jälkeen. Mielikuva ei ole vain kuvitteellinen, vaan se on olennainen osa eurooppalaista materiaalista kulttuuria ja sitä luonnehtivat tietyt instituutiot ja jopa ideologia, jotka yhdessä muodostavat "orientalismia".

Orientalismin pitkäaikaisen ja laajan vaikutuksen voisi olettaa jättäneen jälkensä myöhempisiin musliminaisen representaatiotapoihin lännessä. Artikkelissa esiteltävä kylmän sodan vuosikymmeniin sijoittuva aikakauslehtiaineisto osoittaa kuitenkin selvän katkoksen näihin käsityksiin.

Orientalismin eroottinen ja eksoottinen perintö

Euroopan ja islamin maiden välinen vuosisatainen jännitteisyys hiipui renessanssi-ajan jälkeen Lähi-idän islamilaisten alueiden taantuessa taloudellisesti. Sen jälkeen eurooppalaiset taiteilijat ja kirjailijat alkoivat ammentaa Orienttia koskevista saduista ja tarinoista maustetta eurooppalaiseen kulttuurielämään. Valistusajana monet filosofit ylistivät islamin rationaalisuutta (ks. Rodinson 1987). Sitten, 1800-luvulla, muslimimaailman ydinalueista eli Lähi-idästä ja Pohjois-Afrikasta tuli eurooppalaisen kolonialismin ja myös orientalistisen taiteen keskeinen kohde.

Yksi orientalismin taustatekijöistä oli romantiikan aikakausi, joka ilmaisi ”tym-pääntyneisyytensä teollistuvaan, materialistiseen ja porvarillistuneeseen Eurooppaan luomalla idästä Idän, unelmien ja eroottisen eskapismien eksoottisen maailman”, kuten Kaj Öhrnberg (1986, 23) luonnehtii. Eksoottiset orientaaliset vaikutukset ja teemat näkyivät eurooppalaisessa kirjallisuudessa, musiikissa ja kuvataiteissa samoin kuin sisustamisessa, osin pukeutumisessa ja myös nautintoaineiden käytössä kuten turkkilaisten sikarien polttamisessa.

Vuonna 1824 ranskalainen Eugène Delacroix (1798–1863) julkaisi maalauksen *Khioksen verilöyly*, jonka hän teki Kreikan itsenäisyystaistelun innoittamana. Se oli ensimmäisiä orientalistisen tyyliuunnan maalauksia ja siihen, samoin kuin Victor Hugon (1802–1885) *Les Orientales* -teokseen, tiivistyivät orientalismin keskeiset teemat ja eurooppalaisten mielikuvat Itämaista vuosikymmeniksi:

Tuota mielikuvaa luonnehtivat rajut, tuhlailevat näkymät ja villit värit, haaremit ja seraljit, mestatut ruumiit, [...] kaksimastoiset alukset puolikuu-lippuineen, pyöreät, turkoosit kupolikatot ja valkoiset minareetit taivaita kurkottelemassa, visiirit, eunukit, haaremi-orjattaret, virvoittavat lähteet palmujen alla, [...] vangitut naiset himokkaiden vangitsijoidensa alistamina. (Rodinson 1987, 59)

Orientalistisessa kirjallisuudessa ja maalauksissa ilmeni kaksi voimakasta vastakohtaisuutta. Yhtäältä oli väkivaltainen ja levoton katujen ja autiomaiden miehinen maailma ja toisaalta suljettu, enimmäkseen passiivinen, naisellinen haaremimaailma.² Orientalististen maalausten roistot on lähes poikkeuksetta kuvattu hyvin tummaihoisina tai mustina miehinä. Orientin ihmisten väkivaltaisuus toisiaan kohtaan, oudot rangaistukset ja hirveät teloitukset olivatkin tyypillisiä maalausten aiheita (Nochlin 1994, 52). Miesten roistomaisuutta pahensi se, että he kauppasivat naisia – orjakauppaa esittävät kuvat olivat yksi orientalistisen maalaussuunnan valtavirroista. Näissä maalauksissa naiset olivat täysin esineellistettyjä, alastomia tai vähäpukeisia ja lähes säännönmukaisesti vaaleita iholtaan ja

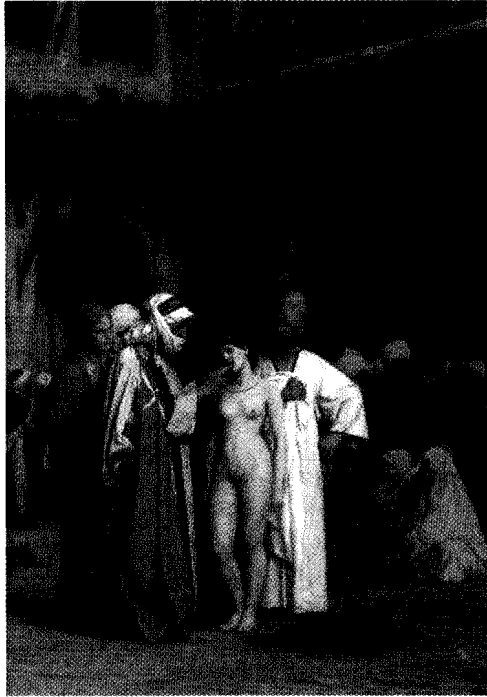
hiuksiltaan. (Kabbani 1986, 78–81)

Kolonialismia laajimmin harjoittaneiden valtioiden, Ranskan ja Ison-Britannian, orientalistinen taide kehittyi osin eri suuntiin. Siinä missä ranskalainen perinne kehittyi korostamaan eroottisia teemoja, oli Britanniassa enemmän sijaa arkeologisille maisemakuville ja antropologisille aiheille. Britanniassa orientalismi oli ylipäänsä suppeampi ala kuin Ranskassa. (R.Lewis 1996, 110–1) Ranskassa hyvin suosittuja aiheita olivat romanttiset maalaukset villeistä beduiineista. Graham-Browne (1988, 8

ja 70–1) pitää näitä maalauksia ”pakona länsimaisen yhteiskunnan, sosiaalisten tapojen ja savuntäyttämien kaupunkien rajoituksista ja tabuista”. Beduiini-maalauksissa oli vain harvoin naisia. Tämä oli vastakohta orientalististen maalausten tunnetuimmalle teemalle: Orientti seksuaalisen vapauden ja kokeilujen alueena.

Orientalistisen maalaustaiteen suosituin aihe oli nimittäin haaremi. Se kuvattiin joko eroottisten fantasioiden näyttämönä tai eurooppalaisen ideaalin kotielämän itämaisena variaationa.³ Tuovisen mukaan on korostettava kaikkien haaremikuvausten eriasteista erotisointia. Nämä maalaukset myös pursuilevat eksoottisia fetissejä: huntuja, helyjä, ohuenohuita silkkikan-kaita ja pikkuruksia kippurakärkisiä tossuja. (Tuovinen 1995, 58–9; myös R.Lewis 1996, 111–2)

Lähi-idän naisten elämän yksityistä puolta nähtiin kuvissa harvemmin, siitäkin huolimatta, että naiset eivät eläneet täydellisen eristyneinä muusta yhteiskunnasta.⁴ Nämä aiheet eivät kuitenkaan olleet myyviä, eivätkä ne kiinnostaneet eurooppalaisen mieskatsojan mielikuvitusta, joka janoi Orienttia nimenomaan eksoottisena ja eroottisena.

Kuva 1. Jean-Léon Géromen (1824-1904) maalaus *Le marche d'Esclaves*.

Viktorian ajan naisen kahleet Britanniassa ja Egyptissä

Edellä mainittujen mielikuvakuilujen kannalta on kiintoisaa verrata keskenään brittiläisten ja Lähi-idän naisten elämän reunaehtoja 1800-luvulla. Kun Orientin naiset maalauksissa ja kirjallisuudessa pelkistettiin seksuaaliobjekteiksi, annettiin samalla kovin lohduton kuva heidän oikeuksistaan yhteiskunnassa. Kuitenkin ainakin Egyptin naisilla näyttää 1800-luvulla olleen olennaisesti laajemmat mahdollisuudet ja oikeudet kuin mitä Ison-Britannian naisilla oli.

Rinnan orientalistisen taiteen kukoistuskauden kanssa seksuaalisuutta rajoittavat säännökset tiukkenivat viktoriaanisessa⁵ Euroopassa. Naisen kunnian ja siveyden ylläpitämisestä tuli yksi keino erottaa hallitseva sosiaalinen luokka muusta yhteiskunnasta. Lääketieteessä oli vallalla voimakas suuntaus, joka määritteli, ettei naisilla ollut lainkaan seksuaalista identiteettiä. Naisten seksuaalisia intohimoja pidettiin yleensäkin syntisinä. Samalla viktoriaanisen ajan moralistit ja yhteiskuntatieteilijät – jotka olivat miehiä – projisoivat alempiin luokkiin, orjiin ja ulkomaalaisiin naisiin sen seksuaalisen himon, jonka he kielsivät porvarillisilta vaimoiltaan.⁶ (Freedman & Hellerstein 1981, 125; R.Lewis 1996, 54; MacDonald 1995, 166; Nead 1988, 6)

Kuningatar Viktorian astuessa valtaistuimelle vuonna 1837, avioliitossa olleilla naisilla ei ollut Englannissa perintö- tai omaisuus oikeuksia edes omia ansiotulojaan kohtaan, eikä holhousoikeuksia lapsiinsa. Lukuun ottamatta lasten opettamista heidät oli syrjäytetty yliopisto-opinnoista ja ammasteista. He eivät voineet haastaa ketään oikeuteen eikä heitä voitu haastaa, eivätkä he voineet toimia todistajina. Mahdollisuus avioeroon oli sekä Britanniassa että Ranskassa käytännössä olematon. Naimisissa olleella naisella ei ollut laillista henkilöllisyyttä, vaan hänen aviomiehensä edusti häntä. Naisasialiikkeen sitkeän kampanjoinnin jälkeen vuonna 1870 tuli voimaan laki, joka antoi vaimojen hallintaan heidän omat ansionsa. Mutta vasta vuonna 1935 naimisissa olevat naiset saivat täysin samat omaisuus oikeudet kuin naimattomat naiset.⁷ (Bellamy 1988, 131; Branca 1978, 161–9; J.Lewis 1986, 121–2)

Judith Tucker (1985) on tutkinut perusteellisesti Lähi-idän kehittyneimmän valtion Egyptin naisten oikeudellista asemaa 1800-luvulla. Aineistona hänellä on laaja valikoima egyptiläisiä oikeudenkäyntipöytäkirjoja 1800-luvulta. Nämä havainnot antavat tietysti kovin rajallisen käsityksen edes Egyptin naisten asemasta, eikä niistä sellaisenaan voi vetää johtopäätöksiä alueen muiden muslimivaltioiden tilanteisiin. Silti Tuckerin tutkimus kykenee murtamaan perinteisiä käsityksiä ja osoittamaan, että monilla elämäalueilla Egyptin naisten oikeudet olivat vahvemmat kuin mitä ne olivat Euroopan johtovaltioiden Englannin tai Ranskan naisilla. On tärkeää huomata, että nämä naisen oikeudet olivat suoraan islamin klanssien oppien mukaisia (vrt. Palomurto 1992a).

Tucker arvioi, että egyptiläiset naiset pystyivät menestyksekkäästi ajamaan asioitaan oikeudessa, käymään kauppaa ja tekemään työtä melko vapaasti. Naiset saattoivat omistaa huomattavan paljon rahaa ja arvoesineitä, joita he saivat erityisesti morsiuslahjoina tai perintönä, mutta myös omalla työllään. Maaseudulla viljelijäperheessä naiset työskentelivät miestensä rinnalla melkein samoissa tehtävissä; töitä ei pääsääntöisesti jaoteltu sukupuolen perusteella. (Tucker 1985, 44–6, 52–3 ja 62; myös Owen 1981, 100–105) Koko 1800-luvun ajan naiset työskentelivät myös pikkukauppiaina, käsityöläisinä, teollisuudessa, omaisuuden- ja liikkeenhoitajina ja palveluammateissa. Lisäksi omaisuuden hallintaan liittyvät oikeudet vahvistivat naisen asemaa. (mt. 63)

Kairossa islamilaiseen lakiin ei ollut sekoittunut yhtä paljon paikallisia perinteitä ja tapoja kuin maaseudulla. Naisille Kairon lukuisat moskeijat tarjosivat paremmat edellytykset opiskeluun kuin maaseudulla. Kaupungeissa naisten asemaa ylipäänsä helpottivat erilaiset uskonnolliset järjestöt ja hyväntekeväisyysrahastot, jotka huolehtivat osittain vanhusten ja sairaiden hoidosta. Naisten kylpylät olivat tärkeitä sosiaalisen kohtaamisen ja vaihdannan paikkoja. (mt. 104–110)

Tucker arvioikin, että Egyptin naisten asema 1800-luvulla on vastakkainen läntisille staattisille käsityksille islamilaisuudesta. Naiset kykenivät itse vaikuttamaan olosuhteisiinsa. Vuosisadan lopulla voimistunut eurooppalainen vaikutus ei pystynyt pyyhkimään pois kaikkia olemassa olleita instituutioita ja toimintaa. (mt. 3–6)

Valokuva kolonialismin ja orientalismin apuna

Orientin valloittamisen ja valokuvan historia kietoutuvat läheisesti toisiinsa. Valokuva syntyi ja varttui kukoistukseen rinnan kolonialismin etenemisen kanssa 1800-luvulla. Lähi-idästä tuli ensimmäinen Euroopan ulkopuolinen kohde valokuvaajille. Vain muutamia kuukausia ensimmäisen onnistuneen valokuvausmenetelmän – daguerrotypian – keksimisen jälkeen talvella 1839 kaksi valokuvaajaa lähti Egyptiin ja Palestiinan Pyhään maahan. Nämä valokuvaajat olivat ranskalaiset

Fredéric Goupil-Fesquet ja Horace Vernet. Heidän vuosina 1841–1844 julkaisemassaan kirjassa oli ensimmäistä kertaa historiassa kuvia, joiden originaalit oli tallennettu valokuvaamalla. (Onne 1980, 7–8; Perez 1988, 50; Van Haften 1980, x–xvi; Saraste 1996, 24)

Valokuvan ajateltiin heijastavan luontoa ja todellisuutta sellaisenaan ja sen avulla todisteltiin maalaustaiteen vakiinnuttamia mielikuvia Orientista. Kuten Chevedden toteaa, valokuvien välittämät näkymät Lähi-idästä eivät olleet kriittittämiä tai objektiivisia:

”Lähi-itää koskevat mielikuvat, jotka askarruttivat eurooppalaisia 1800-luvulla, olivat muotoutuneet länsimaisissa visioissa [...] runouden kautta ja sen olivat kiinnittäneet maalauskaikalle Eugène Delacroix, [...] ja monet muut. Pittoreskisuus, eksoottisuus ja muuttumattomuus, joita Lähi-idästä esitettiin, olivat illuusioita, mutta se oli tämä illuusio, jota suurin osa kaupallisista valokuvaajista [...] tavoitteli ja jota he myivät yleisölle, joka nautti Orientin romanttisesta ilmeestä.” (Chevedden 1981, 7)

Valokuva valjastettiin varsin nopeasti palvelemaan kolonialismin päämääriä. Anandi Ramamurthy (1997, 171–3) luonnehtiikin tilannetta niin, että kamera tuli 1800-luvulla aseensa avuksi jouduttamaan kolonisaatiota. Kameraa ja valokuvaa käytettiin eurooppalaisten etujen mukaisesti määrittelemään ja luokittelemaan kolonisoitavia kansoja ja Eurooppa asetettiin normiksi, johon kaikkia muita kulttuureita ja kansoja verrattiin.

Graham-Brownen (1988, 74) mukaan valokuvasta tuli hyvin vaikutusvaltainen väline Orientin naisia koskevien perinteisten käsitysten lujittamisessa. Valokuva toisti eurooppalaisen kuvataiteen ja kirjallisuuden vakiinnuttamia mielikuvia, joiden mukaan naisten elämän ainoa tarkoitus oli odottaa passiivisesti ja hiljaa miehiä. Naisia esittävät valokuvat olivatkin kaikkein myyvimpiä orientalistisia aiheita. Ääripäässä olivat tällöin sotilaille, merimiehille ja turisteille myytävät valokuvat alastomista tai vähäpukeisista naisista.

Eurooppalaiset kolonialismin ja tutkimusmatkailun ajan käsitykset eri maanosien naisista olivat monin osin samantapaiset. Euroopan ulkopuolisia kulttuureita pidettiin alemmanarvoisina ja naisia eksoottisina seksuaaliobjekteina.⁸ Palomurto (1992b) katsookin, että Idän-kuvauksissa länsi ja mies olivat samanlaisia: aktiivisia, kyvykkäitä, ymmärtäväisiä ja niillä oli suorastaan velvollisuus ottaa itä ja nainen haltuunsa (vrt. Nochlin 1994, 42; R.Lewis 1996, 56).

Tämä asennoituminen näkyi yhtä hyvin maalauksissa kuin valokuvissakin. Valokuvan, runouden ja esseiden kolonialistinen diskurssi samasti säännöllisesti afrikkalaisen naisen ja Afrikan maanosan. Valokuva toi ”pimeään maanosan” eurooppalaiseen koteihin, ja valokuvan diskurssissa eksoottisuus, eroottisuus ja ylenpalttinen seksuaalisuus hitsaantuivat yhteen (Doane 1991, 213).⁹ Afrikkaa esittävistä valokuvista vuosilta 1840–1918 laajan kirjan laatinut Nicolas Monti kirjoittaa: ”Varsin kummallisella tavalla eroottisuudesta tuli väline kontaktin luomiseen, luonnon salaisuuksien paljastamiseen ja tuon maanosan todellisuuden ja ”toiseuden” kohtaamiseen. Afrikkalaisten naisten viettelystä ja valloittamisesta tuli vertauskuva Afrikan itsensä valloittamiselle” (mt.).

Valokuvaamista hankaloitti 1800-luvun lopulle asti se, että valokuvauslaitteet olivat niin suuria ja painavia ja toisaalta valotusajat niin pitkiä, että nykypäivälle tyypilliset spontaanit kuvat eivät olleet mahdollisia. Lähi-itään ja islamilaiseen kulttuuriin laajemmin liittynyt erikoispiirre oli, että toisin kuin maalauksissa, joissa nainen ”loihdittiin” kankaalle mielikuvituksen avulla, valokuvaamisen aikakaudella naisia oli erityisen hankala saada tallennetuksi. Kuvat hunnuttomista ja vähäpukeisista naisista tai haareminäkymistä otettiin maksetuista malleista stu-

dio-olosuhteissa. Tässä mielessä valokuva kuten maalaukset ja kaiveruksetkin olivat mielikuvituksen tuotetta. Mutta, kuten Graham-Browne muistuttaa, siinä missä maalaus on nimenomaisesti mielikuvitusta, valokuvan oletettiin esittävän ”todellisia” näkymiä. (Graham-Browne 1988, 5 ja 39–40)

Näin alun perin kirjallisuudesta, sittemmin maalauksista tutut mielikuvat siirtyivät uuden visuaalisen tallennusmuodon, valokuvan kieleen. Monet näistä eroottisista ja eksoottisista mielikuvista liittyivät ”Orientin naisen” hahmoon siinä määrin, että naishahmo alkoi edustaa Orienttia itseään tai sen olennaisia piirteitä. Egyptissä naishahmolla alettiin 1870-luvulta lähtien symboloida koko egyptiläistä kansakuntaa nationalistisessa ikonografiassa, kuten Beth Baronin tutkimus osoittaa. Egypti saattoi olla vanha tai nuori, terve tai sairas, kaupunkilainen tai maalainen, faaraoiden aikainen tai islamilainen, mutta hänet esitettiin nimenomaan naisena. (Baron 1997, 122–123)

1900-luku toi mukanaan kokonaisen aallon uusia naiskuvia. Tällaisia olivat valokuvat naisista osallistumassa kokouksiin, mielenosoituksiin ja kansainvälisiin konferensseihin. Graham-Browne arvioi, että vaikka lehdistä nähtiin kuvia näistä aktiivisista naisista ja vaikka tämä oli vastakkainen stereotyyppien luomille mielikuville passiivisista haareminaisista, ajateltiin länsimaissa yhä naisista perinteisten mielikuvien kautta. Kuvia äänioikeutta vaatineiden naisten mielenosoituksesta Lontoossa pidettiin uhkaavina, mutta kuvia Lähi-idän naisista vaatimassa itselleen oikeuksia pidettiin pikemminkin omituisina kuin häiritsevinä. (Graham-Browne 1988, 210)

Naisten aktivismi liittyi kaikkialla Lähi-idässä kahteen kehityskulkuun: koulutuksen leviämiseen ja nationalismiin nousemiseen tärkeimmäksi poliittiseksi ilmiöksi alueella. Kansallisliikkeissä sekä naiset että miehet saattoivat olla aktiivisia.¹⁰ Graham-Brownen (mt. 211) mukaan tavalliseksi tuli erityisesti piirroksissa ja karikatyyreissä ”kansakunnan henkilöiminen naishahmoon, jolle oli ominaista sankarillisuus, kärsivällinen kärsiminen ja ’naisellisten juonien’ käyttö koloniaalista hallitsijaa vastaan”. Mutta, kuten Graham-Browne toteaa Marina Warnerin tutkimuksiin viitaten, samalla kun nationalismi avasi ovia naisten osallistumiselle, se hyvin pian sulki niitä toisaalla.

Kolonialismin vastustaminen näkyi konkreettisesti pukeutumisessa. Kun ranskalaiset yrittivät 1930–50 -luvulla voimakkaasti saada aikaan sosiaalisia muutoksia Algeriassa, tähän kuului myös yritys lakkauttaa huntujen pito. Tällaiset pyrkimykset voimistivat Graham-Brownen (mt. 138) mukaan nationalistista liikehdintää. Hunnusta tuli tällöin kansallisen kulttuurin jatkuvuuden symboli. Graham-Brownen teoksen kuvassa vuodelta 1938 nuoret palestiinalaisnaiset ovat verhooneet päänsä miesten päähineellä (*kufiyyeh*) – siitä oli tullut palestiinalaisen nationalismiin symboli. Toisessa kuvassa nähdään egyptiläisnaisia mielenosoituksessa 1940-luvun lopulla. Suurin osa naisista on pukeutunut länsimaistyyliin leninkeihin. Joukossa on kuitenkin valkoista huntua, *hijabia* käyttäviä naisia, jotka Graham-Browne arvioi maan suurimman poliittisen liikkeen eli Muslimiveljeskunnan kannattajiksi.

Hunnun käyttö on ollut yksi näkyvimpiä piirteitä, jonka on lännessä katsottu ilmentävän islamin vanhoillisuutta ja naisten alistamista. Tämän vuoksi on hyödyllistä muistaa hunnun poliittinen ulottuvuus, jolla siis on pitkät perinteet. Myös Palestiinan kansannousun *intifadan* seurauksena vuonna 1987 hunnun käyttöön tuli poliittis-uskonnollinen ulottuvuus. Ennen kansannousua vain harvat naiset peittivät päänsä, mutta kansannousun jälkeen oli erittäin harvinaista nähdä huntuuttomia naisia (Wilkins 1995, 58).

Musliminainen kylmän sodan mediassa

Siirryn nyt käsittelemään musliminaisen representaatioita länsimaisten aikakauslehtien kuvituksessa. Tarkoituksena on selvittää, missä määrin orientalismin pitkä traditio näkyy naisen esittämisessä nykyaikana. Käytän esimerkkinä väitöstutkimustani, jossa analyysikohteena olivat Time ja Suomen Kuvalehti vuosina 1956–1995¹¹. Tutkimusjakson alkupuolta hallitsee kylmä sota ja siihen sijoittuvat myös dekolonisaatioprosessin tärkeimmät vuodet.

Tutkimusaineisto on koottu kuudelta havaintojaksolta¹² ja siihen on kerätty seläiset valokuvat, karikatyyrit ja mainokset, joissa esiintyy muslimiksi tunnistettavia¹³ henkilöitä. Keskeisintä aineistoa, henkilövalokuvia, kertyi 697 kappaletta (taulukko 1).

Sukupuolten esiintymisen osalta kuvat on jaoteltu kolmeen ryhmään seuraavasti: kuvat joissa on (1) vain naisia tai tyttöjä, (2) molempia sukupuolia ja (3) vain miehiä tai poikia. Kuvat, joissa on pelkästään miehiä, dominoivat selvästi koko aineistoa. Tätä selittää pitkälti se, että molemmat lehdet kertovat erityisesti

politiikan ja talouden tapahtumista, ja miehet ovat perinteisesti hallinneet noita sektoreita muslimimaissa.

Muutokset sukupuolten määrissä tapahtuvat molemmissa lehdissä samaan aikaan. Vuosina 1967 ja 1995 näkyy selvä notkahdus mieskuvien määrässä. Vuonna 1967 pakolaisnaiset ja -lapset edustavat etenkin Timesä arabimaailman häviötä ja nöyryytystä "kuuden päivän sodan" jälkimainingeissa. Jaksolla 1995 puolestaan julkaitaan kappalemäärällisesti ja suhteellisesti eniten kuvia, joissa esiintyy pelkästään naisia. Tällöin Bosnian musliminaisten osana on edustaa kansansa kärsimyksiä juuri päätty-

neen sodan jälkeen. Ainakin lyhyellä tähtäimellä nämä kuvat ovat voineet monipuolistaa länsimaista suhtautumistapaa islamiin ja muslimeihin.

Öljykriisin jälkeisellä kolmella havaintojaksolla (1973, 1981 ja 1987) tutkimuksen kuvat ovat henkilöjakaumaltaan kaikista maskuliinisimmat. Suomen Kuvalehdessä on noilla jaksoilla sellaisten kuvien osuus, joissa on pelkästään miehiä, yli 80 % ja Timessä peräti yli 90 %. Vastaavasti näillä jaksoilla julkaistaan kaikkein vähimmin sellaisia kuvia, joissa on pelkästään musliminaisia tai -tyttöjä: Suomen Kuvalehdessä yhteensä vain 6 ja Timessä 4 kappaletta (ks. taulukko 1).

Bosnia

Rauhantoiveita pommitusten kiihtyessä

Useat diplomaatit ovat Boonian kriisin loppuvaiheiden päämieliksi Jugoslaviaa vastaan vauhdittava

TEKSTI: REIJO KUKKONEN
KUVA: SUOMEN KUVALEHTI

Britannian aivon Robertin ja Milicijasta sanottu taloudelliset Jugoslaviaa vastaan hyvin pienet

Käytännössä tarkoittanee sivallat ovat Biljellä saaneet lupauksen Bnustamisesta. den purkamisollut Milosevic le, että hän ryttämään rauhaa Tuoreen. 7 haastattelussa

Bosnian serbijoukot tuottivat viime viikolla tuhansia uusia pakolaisia hyökättyään Srebrenican muslimikaupunkiin, joka oli yksi YK:n ns. suojele-alueista.

Samaan aikaan kun Bosnian serbit pitävät YK:ta piikkanaan ja vaativat maailmanjärjestön

Bildt tapasi viime viikonloppuna Jugoslavian presidentti Slobodan Milosevicin, ja lensi sen jäl-

kriisin ratkaisun avaimet. Julkisuuteen on viime päivien neuvotteluista tihkunut vain vähän tietoja,

Kuva 2. Suomen Kuvalehti 21.7.1995.

Jakso	SK	naiset	yht.	Time	naiset	yht.
1956	12	(7+5) *	39 **	6	(1+5)	33
1967	13	(6+7)	36	15	(3+12)	36
1973	6	(3+3)	31	5	(2+3)	90
1981	7	(1+6)	62	9	(1+8)	131
1987	6	(2+4)	42	6	(1+5)	59
1995	15	(9+6)	35	27	(12+15)	103
kpl	59	(28+31)	245	68	(20+48)	452

* Summan ensimmäinen luku ilmaisee sellaisten kuvien määrän, joissa on pelkästään naisia ja jälkimmäinen luku sellaisten kuvien määrän, joissa on sekä naisia että miehiä.

** Sarakkeessa ilmaistaan havaintojakson niiden valokuvien kokonaismäärä, joissa esiintyy muslimeita.

Taulukko 1. Musliminaisia esittävien valokuvien kappalemäärät havaintojaksoittain Suomen Kuvalehdessä ja Timessä. (Lähde: Männistö 1999).

Kuvien näin selvä painottuminen miehiin on yllättävää siinä valossa, että verrattuna kylmän sodan varhaisempiin vuosikymmeniin islam oli 1980-luvulla näkyvästi esillä poliittisena ja uskonnollisena ilmiönä. Jos siis islamilaisen sivilisaation yhtenä kielteisenä piirteenä on lännessä pidetty musliminaisen asemaa, niin voisi olettaa, että kuvia "alistetuista" naisista olisi myös ollut esillä säännöllisesti ja runsaasti. Mutta näin ei siis ole 1970- ja 1980-luvuilla. Musliminaisia koskevat voimakkaat mielikuvat eivät tämän aineiston valossa näytä perustuvan kuvien määrään, vaan kyse on kuvien laadusta, julkaisuajankohdasta ja -kontekstista – siitä, mitä asioita yksittäiset kuvat "ladataan" edustamaan.

Timen reportaasin "Living with war and revolution" (17.8.1987) kuvitus osoittaa, miten voimakkaasti naisen representaatio voidaan "ladata" edustamaan tiettyä suhtautumistapaa. Kuu-delle aukeamalle levittäytyvän, Iranista kertovan jutun teksti on varsin maltillinen ja sovitteleva. Iranista näytetään rauhallista arkea ja harhautta sisältäviä kuvia. Nämä tunnelmat on kuitenkin tiukasti alistettu jutun suurelle ja sotaisalle pääkuvalle, jossa naiset harjoittelevat ampumista –

Defending the Khomeini government on the home front: chador-clad women receive rifle-training at a camp in the northeastern outskirts of the capital

Kuva 3. Time 17.8.1987.

teema, jota ei mitenkään tuoda esille tekstissä. Kuvaan lienee tiivistynyt olennainen joukko niistä kielteisistä käsityksistä, joilla länsi 1980-luvulla arvioi islamilaista sivilisaatiota: sotaisuus, monoliittisuus ja naisten alistaminen. Kuvan erityistä painoarvoa lisää se, että se on tutkimusjaksolla

1987 ainoa Timen valokuva, jossa on pelkästään musliminaisia.

Taulukosta 1 ilmenee myös, että ennen vuotta 1995 pelkästään musliminaisia esittävät kuvat ovat olleet erittäin harvinaisia Timessa. Tutkimusjaksoilla 1956–87 näitä kuvia oli ainoastaan 8 kappaletta, kun taas Suomen Kuvalehdessä määrä oli 19. Valtaosassa Timen kuvia musliminaiset siis nähdään miesten kanssa. Suomen Kuvalehdessä nämä osuudet ovat olennaisesti tasaisemmat.

	Suomen Kuvalehti						Time					
	56	67	73	81	87	95	56	67	73	81	87	95
Arki ja työ												
1. Arjen toiminnot *		1	1			1						2
2. Poliittinen osallistuminen **	1											
3. Työtehtävät		2	3			1		1				
4. Opiskelu		2			1							
Vapaa-aika												
5. Yleisö	3							2	1			
6. Edustaminen ***	1	2		2	1	1	3	2	2	5	1	4
7. Viihde, tanssi, näytteleminen	1		1		1	1						1
8. "Poseeraus", joutenolo, leikki		3	1	1	1		2				1	4
9. Perhe-elämä, ateriointi, harrastukset		2		1		1						
10. Uskonnonharjoittaminen					2							
Poikkeustila												
11. Pakolaisuus ****		1				2		8				7
12. Uhrina olo ja kärsimys				2		5	1		2	3	1	8
13. Vainottu						3						1
14. Vanki, sotavanki, kuulustelu	1							1				
Aktivismi												
15. Mielenosoitus				1				1		1		1
16. Sotilaallinen harjoittelu	5										1	
17. Terrori, fanaattisuus												1
yht.	12	13	6	7	6	15	6	15	5	9	6	27

* ml. katunäkymät, kauppa, ruoanlaitto; ** äänestäminen, ym.

*** ml. eliitin perhepotretit ja poseeraukset; **** pakolaissaattueet tai -leirillä olo.

Taulukko 2. Pääasiallinen toiminto tai tilanne, jossa musliminainen esiintyy Suomen Kuvalehden ja Timen valokuvissa. (Lähde: Männistö 1999)

Taulukkoon 2 on eroteltu pääasiallinen toiminto tai tilanne, jossa musliminainen esiintyy valokuvassa. Toiminnot ja tilanteet on jaoteltu neljään pääkategoriaan: *arki ja työ*, *vapaa-aika*, *poikkeustila* ja *aktivismi* sekä 17:ään alakategoriaan. Koska kokonaiskuvamäärä on melko pieni, voivat yksittäisten laajojen artikkeleiden kuvat painottaa joidenkin jaksosten lukua.

Kuten edellä on jo todettu, vuonna 1995 on runsaasti kuvia Bosnian sodan siivien kärsimyksistä. Tämän vuoksi vuoden 1995 pääkategoria *poikkeustila* on molemmissa lehdissä suurin yksittäinen joukko kaikista tutkimusjaksoista molemmissa lehdissä.

Säännönmukaisimmin kuvia on musliminaisista erilaisissa edustustehtävissä (alakategoria 6). Nämä kuvat esittävät lähinnä poliittiseen eliittiin lukeutuvia naisia. Yleensä he ovat kuvissa puolison ominaisuudessa. Vaikka Timessä kuvia on lukumääräisesti enemmän, ovat kuvat sisällöltään yksipuolisemmat. Timestä puuttuvat täysin kuvat, joissa musliminaiset nähtäisiin osallistumassa politiikkaan, opiskelemissa, perhe-elämässä tai harjoittamassa uskontoa.

Tutkimusaineiston kuvajoukkoon on osunut vain muutamia kuvia, joissa naiset ovat aktiivisissa tai hyökkävissä rooleissa, huntuihin pukeutuneina. Tosin, kuten esimerkkikuvasta 3 ilmenee, on Timen ainoa sotilaallisen harjoittelun kuva poikkeuksellisen synkkä ja aggressiivinen.

Orientalistisen taiteen vakiinnuttamia perinteisiä, eksoottisia mielikuvia sisältyy lähinnä alakategorian 7 (*viihde, ym.*) kuviin. Näitä kuvia on yhteensä vain 5 kappaletta koko tutkimuksessa ja niistä vain yksi Timessä. Orientalismin kaudelta tutut mielikuvat ovat siten olleet vain erittäin harvoin esillä tutkittujen lehtien toimituksellisessa aineistossa. Mainoksissa nämä teemat sitä vastoin ovat toisinaan läsnä.

Tässä suhteessa huomattavan tärkeä juttu koko tutkimukselle on ”Vatsatanssijattaren uudet vaatteet” -juttu (SK 29.9.1956). Siinä käytetään tunnettua orientalistista kuvastoa: naiskaunotar tanssii ylellisessä ympäristössä. Tämän tyyppiset myyttiset mielikuvat puuttuvat miltei tyystin myöhemmiltä tutkimusjaksoilta. Jut-

Kuva 4. Suomen Kuvalehti 29.9.1956.

tu kertoo Samia Gamalista, joka on entinen egyptiläinen hovitanssija. Jutun mukaan Samia "ei enää pyörittele vatsaansa miesten silmien iloksi, vaan ryömiä vatsallaan kairolaisen kasarmin pihalla, kenttäharmaat päällä, *tuiluikku kätösessä*" (kurs. AM).

Jokainen kuvateksti on täynnä leikkimielistä ja isällistä suhtautumista sotaan ja naisstilaaseen. Kerrontaa hallitsee seikkailun, sadun ja lapsekkuuden diskurssi. Pääkuvassa näytetään tunnettu orientalistinen, eksoottinen tanssijatar -aihe. Sen yläpuolella Samia pitelee kivääriä ja kuvateksti kertoo: "Seurustelu kiväärin kanssa on Samialle uutta, mutta ilme on kuin amatsoonilla ainakin. *Jos kiltit sotilasedät vielä opettavat, että pyssy paukahtaa paremmin jos sormea pidetään liipasimella*, kehittyi Samiasta varmaan oivallinen sotilas" (kurs. AM).

Kuvasarja osoittaa, miten perinteisen orientalistisen maalaustaiteen naisihanteen salaperäisestä, tavoittamattomasta tanssijattaresta kuoriutuu nationalistinen, totteleva yksilö moderniin teolliseen yhteiskuntaan. Suezin kriisin aikana Suomen Kuvalehdessä nähdään muitakin kuvia egyptiläisistä naisstilaista.

Yhteenvetona tutkimusaineistosta voidaan todeta, että kylmän sodan syvässä vaiheessa, 1950-luvulta 1970-luvun alkuun ja aina Iranin vuoden 1979 vallankumoukseen asti, islamilaisen sivilisaation edustajat ovat esillä niukasti. Heidän omille näkemyksilleen maailmasta ja oikeutukselle esittää ja etsiä aktiivisesti vaihtoehtoisia tapoja järjestää asioitaan on vain rajallisesti sijaa ja ymmärtämystä. Tähän liittyy näkemys, että islam uskontona on – mm. arabinationalismin ja modernisaation vuoksi – häviämään tuomittu taustailmiö.

Yleisesti ottaen asetelma on molemmissa lehdissä polarisoitunut 1950–70-luvuilla lähinnä kolmeen suhtautumistapaan muslimisivilisaatiota kohtaan: (1) välinpitämättömyyteen, (2) holhoavuuteen ja (3) eksoottisuuteen. Länsimaista katsantokantaa hallitsee yhtäältä välinpitämättömyys tuon sivilisaation "omaa ääntä" ja tarpeita kohtaan ja toisaalta – Suomen Kuvalehden varhemmillä jaksoilla – isällisen huolehtiva suhtautuminen. Vähittäin vuoden 1973 öljykriisin ja erityisesti Iranin vuoden 1979 vallankumouksen jälkeen islamilaista maailmaa koskeva ymmärtämys jakautuu (1) välttämättömän sietämisen (öljy ja strategiset syyt) sekä (2) sotaisuuden ja laajenemisen uhan väliseksi ristiriidaksi.

Vasta 1980-luvun kuluessa islamin uskonnollisten ja poliittisten ulottuvuuksien esittäminen vakiintuu tyypilliseksi tavaksi kertoa muslimisivilisaatiosta. Molemmissa lehdissä julkaistaan tuolloin laajoja juttuja, joissa pohditaan islamilaisuuden vaikutuksia politiikkaan tai sitten perehdytään muslimien elämäntavan ominaispiirteisiin ja erityiskysymyksiin. Vuonna 1987 Iranin ja Irakin sodan veriset vuodet ja ajatollah Khomeinin uhkaava retoriikka peittävät tiiviisti näkymän islamilaisen sivilisaation moniaineksisuudelta. Myös tämän jakson visuaalisissa kertomuksissa on läsnä vain vähän myyttistä, historiasta voimansa ammentavaa diskurssia. Aivan kuin islamilaisuuden nousu ja sen äänekkäät ilmentymät olisivat häivyttäneet kaiken arvostettavan ja kiehtovan, joka on liittynyt Orienttiin. "Koraani määrää Kairossa" -jutussa (SK 18.4.1987) ilmaistaan suoranainen pettymys siihen, että Orientti – Egypti – ei ole enää eksoottinen.

Asetelma tuo mieleen Edward Saidin väitteen, että nykyaikainen mediateollisuus on vahvistunut niitä stereotyyppioita, joilla islamilaista maailmaa tarkastellaan. Tämä on voimistanut kiinnipysymistä 1800-luvun akateemisessa ja kuvitteellisessa "mysterisen Orientin" demonisoimisessa. Said havainnoi, että elokuvissa ja televisiossa arabit esitetään yliseksuaalisina ja degeneroituneina, sadistisina, petollisina tai alhaisina ja uutiskuvissa useimmiten suurina, raivoisina tai kurjina joukkoina vailla yksilöllisyyttä tai henkilökohtaisia ominaisuuksia ja kokemuksia. Kaiken tämän takana vaanii pelko, että muslimit (tai arabit) valloittavat koko maailman. (Said 1991, 26–7, 108–9 ja 286–7)

Vasta tutkimuksen viimeisen havaintojakson, vuoden 1995, aineistoa luonnehtii islamilaista sivilisaatiota koskevien teemojen pluralismi. Muslimisivilisaatio näyttää ensimmäistä kertaa ilmenevän molemmissa lehdissä omana, kuohuvana mutta kokonaiseksi hahmottuvana aihepiirinä. Juttujen aiheet käsittelevät molemmissa lehdissä elämän eri alueita laajasti ja monipuolisesti. Vasta tällöin pohditaan myös laajemmin naisten asemaa islamilaisessa sivilisaatiossa. Näkökulmana on nyt naisten alistetun aseman osoittaminen ja siten sivilisaatioiden välisten konkreettisten erojen esille tuominen kuvien avulla.

Bosnia ja Afganistan, 'uudet murrosvaiheet?

Yksi suurista yhä meneillään olevista muutoksista islamin ydinalueilla, Lähi-idässä, liittyy naisen asemaan näissä perinteisesti patriarkalisissa yhteiskunnissa. Näin väittää mm. professori Elizabeth Fernea, joka on tutkinut asiaa laajoin haastatteluin.

Fernean mukaan perinteinen jako miesten hallitsemaan julkiseen ja naisten hallitsemaan yksityiseen sfääriin Lähi-idässä ei enää pidä paikkaansa. Naiset eivät nykyisin elä pelkästään kodin piirissä. Persianlahden valtioissa sekä Tunisiassa ja Marokossa noin kolmannes naisista on töissä kokopäiväisesti kodin ulkopuolella ja suurin osa lopuista työskentelee osapäiväisesti. Miljoonittain pohjoisafrikkalaisia ja Lähi-idän miehiä taas työskentelee siirtotyöläisinä. Näiden seikkojen yhteisvaikutuksesta miesten asema perheiden johtajina on ratkaisevasti heikentynyt. Koulutuksen ansiosta naisista on tullut yhä tärkeämpiä monilla yhteiskunnan sektoreilla¹⁵. Fernea toteaaakin, että kun menneisyydessä miehet pitivät naisia joko seksuaaliobjekteina tai äidillisinä hahmoina, niin nykyisin, kun naiset työskentelevät kodin ulkopuolella, heitä arvostetaan "kanssamuslimeina". (Fernea 2000, 185–8 ja 192) Nämä seikat tullevat jatkossa muokkaamaan myös länsimaisia käsityksiä ja mielikuvia islamin maista ja naisten asemasta niissä.

Naisen representaatioille on orientalismin kultakaudelta lähtien ollut yhteistä se, että ne on voitu tarvittaessa ladata voimakkaiden merkitysten välittäjiksi. 1800-luvulla orientalististen maalausten eksoottinen ja eroottinen Orientin nainen oli mieskatsojan halujen ja päiväunien kohde. Kun islam ja muslimit tulivat 1980-luvulla esille länsimaisessa mediassa ja julkisuudessa, se ei tarkoittanut naiskuvien määrän kasvua. Mutta naisia esittävät kuvat saivat jälleen ottaa kantaakseen länsimaisen mielikuvituksen taakan: hunnutetuista naisista tuli islamin maiden vanhoillisuuden ja uhkaavuuden symboleita.

Bosnian sodan seurauksena 1990-luvun puolivälissä muslimisiviilien, erityisesti naisten, kärsimykset tulivat tutuksi länsimaisessa mediassa. Tämä on yksi seikoista, joka on voinut monipuolistaa länsimaista suhtautumistapaa islamiin ja muslimeihin.

Afganistanissa muutaman vuoden ajan valtaa pitänyt äärivanhoillinen Taliban-hallinto loi uuden vaiheen nykyaikaisiin länsimaisiin islam-mielikuviiin. Etenkin naisten asemaan kohdistuneet kovat repressiotoimet pakottivat esittämään lännessä kysymyksen, missä määrin Taliban-hallinnon yhteiskuntajärjestys edustaa yleisemmin islamin ihmisoikeus- ja valtiokäsityksiä. Syyskuun 11. päivän jälkeisen kriisin ja sitä seuranneen Afganistanin sodan yhteydessä länsimaisen ja islamilaisen sivilisaation välinen suhde ja islamin opetukset ja tulkinnat nousivat ennennäkemättömän kiinnostuksen kohteeksi lännessä. Taliban-hallinnon kukistuttua länsimaisissa viestimissä seurattiin tarkasti, miten Afganistanin naiset saattoivat taas paljastaa kasvonsa ja esimerkiksi osallistua koulu- ja yliopisto-opetukseen.

Kasvot aurinkoon viiden vuoden tauon jälkeen

► Nuori afganistanilainen joutui väkään sivustokeskuksessa Kabulissa keskiviikkona ja paljasti kasvonsa julkisesti, ensi kertaa viiteen vuoteen. Taliban-liikkeen kutsuttu suurimmassa osassa Afganistania seiniä ainoa väkivallan olo mahdollista. Talibanien valtan aikana erityisesti naisten elämä rajoittivat monet ankarat

säännöt. Opikeulu ja kodin ulkopuolinen työnteke oli pääsääntöisesti kielletty, eivätkä naiset voineet liikkua ilman aviomiestä tai miespuolista sukulaista. Kodin seinien ulkopuolelle uskaltanutuessaan naisen tuli aina myös käyttää koko vartalon täydellisesti peittävää burkhaa.

Kuva 5. Helsingin Sanomat 16.11.2001.

Afganistanin naisten "vapautuminen" oli kenties selvin merkki uuden ajan alkamisesta sotaisan lähihistorian runtelemassa maassa. Samalla talibanien käsitys islamista on voinut tulla siinä määrin painokkaasti kontekstoiduksi, että lännessä ei pitäisi juuri kenelläkään olla epäselvää siitä, että talibanien hallinto oli äärimmäisen erityinen ja ahdasmielinen poikkeus verrattuna islamin maiden valtavirtaan. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna Afganistanin sodan uutisointi länsimaissa on voinut jopa avartaa käsityksiä islamilaisesta maailmasta.

Viitteet

- 1 Nämä samat orientalistien luomat myytit, joissa Itä esiintyy mystisenä, barbaarisena ja ”toisena”, samoin kuin orientalistiset kauneusihanteet, Kabbani (1986, 116–123) löytää 1900-luvun puolivälin jälkeen kirjoitetuista matkakirjoista, kuten Wilfred Thesigerin Arabian Sands ja Elias Canettin The Voices of Marrakesh. Tunnettuja ovat myös V.S. Naipaulin An Area of Darkness, India: Wounded Civilization ja Among the Believers.
- 2 Tuovisen mukaan länsimaisen taiteen historiassa ylipäänsä on tyypillistä, että nainen kuuluu interiööriin, yksityiseen ja suljettuun tilaan, omistukseen. Ajatellaan, että nämä seikat kuuluvat naisen olemukseen, ovat hänen luontonsa ja luonteensa mukaista. Tuovinen katsoo, että 1800-luvulla kuvataide ja sen luoma representaatioapparaatti kannattelivat tämäntyyppistä, ikivanhaa olemusajattelua ja -ideologiaa: ”Se esitti naisen ’sellaisena kuin tämä on’ ja ’sellaisena kuin tämän pitäisi olla’ ja samalla syyllisti naisen kantamaan representoitujen ’ominaisuuksiensa’ ja ’heikkouksiensa’ polttimerkkiä.” (Tuovinen 1995, 33)
- 3 Graham-Browne muistuttaa, että arabialainen haaremia tarkoittavan sana harim viittaa yleisesti yksityisasunnoissa naisille varattuun tilaan. Näin ollen ”haaremi” ei sinänsä ole seksuaalisten harrastusten paikka, toisin kuin maalaustaide opetti. Delacroixin muistikirjamerkintöjen nojalla on todennäköistä, että hänen maalauksensa naiset kuuluivat Marokon tai Algerian juutalaisyhteisöön, eivätkä siis olleet aitoja haareminaisia (Graham-Browne 1988, 70).
- 4 Naisilla oli oma maailmansa, joka ei rajoittunut vain kodin seinien sisäpuolelle. Heillä oli omat kertomuksensa, laulunsa, uskonnolliset tapansa ja he kävivät yhdessä pyhiinvaelluksilla. Naisten eristämistä harjoitettiin vain verraten pienilukuisen, vauraan yläluokan piirissä etenkin kaupungeissa. Yläluokkaiset naiset myös joutuivat käyttämään huntua. (Ks. enemmän Graham-Browne 1988, 71–91 ja 134–9) Hunnun käytön on länsimaissa katsottu symboloivan erityisellä tavalla islamin patriarkaalista kontrollia. Graham-Browne (mt. 134) huomauttaa kuitenkin, että huntua on pidetty monissa eri kulttuureissa: esi-islamilaissa Arabiassa ja antiikin Assyriassa, Kreikassa ja Bysantissa. Maaseudulla hunnun käyttö ei ollut yleistä, lukuun ottamatta joitakin beduiiniheimoja. (Ks. hunnun käytöstä enemmän Palomurto 1992a, 160–1)
- 5 Termi ”Viktorian aika” viittaa ensisijaisesti Englantiin, kuningatar Viktorian pitkän hallitsijakauden aikana vuosina 1837–1901. Hellersteinin (ym. 1981, 2) tavoin käsite on mahdollista laajentaa tarkoittamaan myös Ranskaa ja Yhdysvaltoja 1800-luvun jälkipuoliskolla. Tuolloin nuo kolme suurvaltaa muodostivat monilta osin yhtenäisen transatlanttisen kulttuurin. Viktoriaanisen ajan yhteiskunnalle olivat tyypillistä ankarat sovinnaiset moraaliarvot sekä ahkeruuden, säästäväisyyden, perheen ja isänmaallisuuden korostaminen (ks. esim. Marsden 1990; McLaurin 1988 ja Briggs 1988).
- 6 Edward Saidin (1991, 190) mukaan 1800-luvun alussa miltei jokainen eurooppalainen Orienttia tarkastellut kirjailija käsitteli Orienttia seksuaalisuuden näkökulmasta. Esimerkkeinä hänellä ovat kirjailijat Flaubert, Nerval, Lane ja Burton. Myös suomalaiselle 1800-luvun arvostetulle idäntutkijalle Georg Wallinille idän naiset olivat erityisen mielihyvän ja kiihkon lähteitä (Palomurto 1992b, 238).
- 7 Avioero oli ollut Englannissa perinteisesti yläluokan etuoikeus. Vuosilta 1650–1850 on kirjattu vain 250 avioerotapausta. Vuosien 1857 ja 1884 uudistuksessa avioeron saanti helpottui. Mutta vasta vuonna 1923 molemmille sukupuolille taattiin yhtäläiset oikeudet avioeroon. Ranskassa avioero ei ollut mahdollista vuosina 1816–1884. (Branca 1978, 169–170 ja Freedman ja Hellerstein 1981, 120)
- 8 Bregerin havainnot länsimaista käsityksistä japanilaisesta yhteiskunnasta 1800-luvulla noudattavat Lähi-itää koskevien käsitysten edellä kuvattuja linjoja. Breger toteaa (1990, 28–9), että romantikot estetisoivat Japania ylistämällä sen maisemia, taitteita, hyvää makua – ja naisia. Japonismista tuli muodikasta, ei niinkään japanilaisten tyylien arvostamisen takia, vaan sen mahdollisuuden vuoksi, jonka se antoi nuorille taitelijoille ja kirjoittajille kapinoida konservatiivista eurooppalaista klassisismia vastaan. ”Mielikuva paratiisista sisälsi myös juutalais-kristillisen myytin seksuaalisen elementin. Tuovinen katsoo, että orientalismissa ja eksotisoivalla japanismilla on voimakkaita yhteyksiä sisällöllisten ja ideologisten jatkumoiden kautta. Dominoivoin side on naisen representaatio, joka ”vie huippuunsa länsimaisen toisen-, muun- ja vieraanpelon sublimoinnin ja seksuaalisuuden manipuloinnin sfäärijakoa palvelevaksi moraliteetiksi”. Tuovisen mukaan näiden molempien suuntausten eksotisoiva representaatio, jos mikäään, on masquerade, jossa naisen kannattelema toiseus on puettu miehen seksuaalisten fantasioiden mukaisiin naamioihin ja asuihin. (Tuovinen 1995, 58)
- 9 Graham-Brownen (1988, 7) mukaan ranskalaisilla saintsimonisteilla oli yleisestä poikkeavia käsityksiä Orientin naisesta. He pitivät Orientin naista ”elämän lähteenä”. Jotkut saintsimonistit menivät Egyptiin eivätkä ”matkustaakseen Orienttiin vaan matkustaakseen Naiseen”.
- 10 Egyptissä naiset olivat näkyvästi mukana maan 1920- ja 1930-lukujen tärkeimmän puolueen, Wafdin toiminnassa. Kun heidän miehensä tai veljensä olivat pidätettyinä tai karkotettuina maasta, vaimot ja sisaret ryhtyivät politiikan tekoon. Esimerkiksi, kun Wafdin perustaja Saad Zaghlul karkotettiin Egyptistä muutamaksi kuuksikaudeksi, hänen vaimonsa Safiya astui hänen tilalleen. (Graham-Browne 1988, 224)
- 11 Väitöskirjani (Männistö 1999) käsittelee länsimaisten islam-käsitysten ja -mielikuvien historiaa aivan varhaisvaiheista saakka. Tutkimuksen kylmän sodan aikaa luotaavassa osuudessa selvitän ”islam-aiheen” esittämistä kahden asemaltaan ja vaikutusvallaltaan ääripäitä edustavan länsimaan – Yhdysvaltain ja Suomen – johtavassa yhteiskunnallisissa ja poliittisissa aiheita käsittelevässä aikakauslehdessä. Kuvien lisäksi tarkastelussa ovat aiheen tärkeimmät tekstit. Analyysimenetelmä ottaa erityisesti huomioon kuvan ja sen verbaalisen kontekstin vuorovaikutuksen.

- 12 Puolen vuoden pituiset havaintojaksot sijoituivat vuosille 1956, 1967, 1973–74, 1981, 1987 ja 1995. Jaksot on valittu siten, että noiden jaksoiden aikana tapahtuu jokin merkittävä muutos islamilaisessa sivilisaatiossa tai sen ja lännen suhteissa. Samoin, jaksoiden välillä pitää olla riittävästi aikaa, jotta mahdolliset muutokset representaatiotavoissa ehtivät ilmetä.
- 13 Tarkasteluun otettiin kaikki sellaiset valokuvat, joista on erotettavissa ainakin yksi henkilö, joka on potentiaalisesti muslimi. Suurimmassa osassa kuvia mainitaan selvästi, että henkilö on tietyn muslimimaan kansalainen tai kansalaisuus käy muuten kiistatta selväksi, koska henkilö on tunnettu valtionjohtaja. Muslimimaaksi taas katsottiin jokainen valtio tai hallinnollinen alue, jonka väestön valtaosa on muslimeita. Jos kuva sen sijaan on otettu muslimimaassa ja kuvatekstissä mainitaan tai muutoin käy ilmi, että yksikään kuvan henkilöistä ei ole muslimi (vaan esimerkiksi egyptiläinen kristitty kopti tai länsimainen turisti), kuvaa ei valittu mukaan. Epäselviä tapauksia jäi lopultakin vain muutamia.
- 14 Esimerkiksi Tunisiassa neljäsnes tuomareista on naisia ja Marokossa viidennes.

Lähteet

- Baron, Beth (1997)
Nationalist Iconography, Egypt as a Woman. Teoksessa Jankowski, James & Israel Gershoni (eds.) *Rethinking nationalism in the Arab world*. New York: Columbia University Press.
- Bellamy, Joan (1988)
Barriers of Silence; Women in Victorian Fiction. Teoksessa Sigsworth, Eric M. (ed.) *In Search of Victorian Values. Aspects of Nineteenth-Century Thought and Society*. Manchester: Manchester University Press.
- Branca, Patricia (1978)
Women in Europe since 1750. London: Croom Helm.
- Breger, Rosemary Anne (1990)
Myth and Stereotype: Images of Japan in the German Press and in Japanese Self-Presentation. European University Studies, Series XXII, Sociology, Vol. 199. Frankfurt Am Main: Peter Lang.
- Briggs, Asa (1988)
Victorian Values. Teoksessa Sigsworth, Eric M. (ed.) *In Search of Victorian Values. Aspects of Nineteenth-Century Thought and Society*. Manchester: Manchester University Press.
- Chevedden, Paul E. (1981)
The Photographic Heritage of Middle East: An Exhibition of Early Photographs of Egypt, Palestine, Syria, Turkey, Greece and Iran. Malibu: Undena.
- Doane, Mary Ann (1991)
Femmes Fatales. Feminism, Film Theory, Psychoanalysis. London: Routledge.
- Ferne, Elizabeth (2000)
The Challenges for Middle Eastern Women in the 21st Century. Middle East Journal 2000:2.
- Freedman, Estelle & Erna Hellerstein (1981)
Introduction to Part II, The Adult Woman: Personal Life. Teoksessa Hellerstein, Erna Olafson, Leslie Parker Hume & Karen M. Offen (eds.) *Victorian Women, A Documentary Account of Women's Lives in nineteenth-Century England, France, and The United States*. Brighton: Harvester.
- Graham-Browne, Sarah (1988)
The Images of Women: The Portrayal of Woman in Photographs of the Middle East. London: Quartet.
- Haaften, Julia van (1980)
Introduction. Teoksessa Manchin, Jon E. (ed.) *Egypt and the Holy Land in Historic Photographs. 77 views by Francis Frith*. New York: Dover.
- Hellerstein, Erna Olafson (et al.) (1981)
General Introduction. Teoksessa Hellerstein, Erna Olafson, Leslie Parker Hume & Karen M. Offen (eds.) *Victorian Women. A Documentary Account of Women's Lives in Nineteenth-Century England, France, and The United States*. Brighton: Harvester.
- Kabbani, Rana (1986)
Europe's Myth of Orient. Bloomington: Indiana University Press.
- Lewis, Jane (1986)
Women in England, 1870–1950. Bloomington: Indiana University Press.
- Lewis, Reina (1996)
Gendering Orientalism, Race, Femininity and Representation. London and New York: Routledge.
- MacDonald, Myra (1995)
Representing Women, Myths of Femininity in the Popular Media. London: Edward Arnold.
- Marsden, Gordon (1990)
Introduction. Teoksessa Marsden, Gordon (ed.) *Victorian Values, Personalities and perspectives in Nineteenth-Century Society*. London: Longman.
- McLaurin, Allen (1988)
Reworking 'work' in ome Victorian Writing. Teoksessa Sigsworth, Eric M. (ed.) *In Search of Victorian Values. Aspects of Nineteenth-Century Thought and Society*. Manchester: Manchester University Press.

- Männistö, Anssi (1999)
Islam länsimaaisessa hegemonisessa diskurssissa. Myyttis-ideologinen ja kuva-analyttinen näkökulma sivilisaatioiden kohtaamiseen. Taprin tutkimuksia 87. Tampere: Tapri.
- Nead, Lynda (1988)
Myths of Sexuality. Representations of Women in Victorian Britain. New York: Basil Blackwell.
- Nochlin, Linda (1994)
The Politics of Vision. Essays on Nineteenth-Century Art and Society. London: Thames and Hudson.
- Onne, Eyal (1980)
Photographic Heritage of the Holy Land 1839–1914. Manchester: Institute of Advanced Studies.
- Owen Roger (1981)
The Middle East in the World Economy 1800–1914. London and New York: Methuen.
- Palomurto, Anniina (1992a)
Naisten ja miesten maailma. Teoksessa Allahwerdi, Helena & Helena Hallenberg (toim.) Islamin porteilla. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Palomurto, Anniina (1992b)
Itä ja länsi. Teoksessa Allahwerdi, Helena & Helena Hallenberg (toim.) Islamin porteilla. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Perez, Nissan N. (1988)
Focus East, Early Photography in the Near East (1839–1885). New York: Harry N. Abrams.
- Ramamurthy, Anandi (1997)
Constructions of Illusion: Photography and Commodity Culture. Teoksessa Wells, Liz (ed.) Photography: A Critical Introduction. London: Routledge.
- Rodinson, Maxime (1987)
Europe and the Mystique of Islam. Washington: University of Washington Press.
- Said, Edward ([1978] 1991)
Orientalism. London: Penquin.
- Saraste, Leena (1996)
Valokuva tradition ja toden välissä. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja B 45. Helsinki: Musta taide.
- Tucker, Judith E. (1985)
Women in Nineteenth-Century Egypt. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tuovinen, Anna (1995)
Eksoottisesti naamioitu nainen. Maalaustaiteen japanismin ensimmäinen näytös. Turun yliopisto: Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, n:o 31.
- Wilkins, Karin G. (1995)
Middle Eastern Women in Western Eyes: A Study of U.S. Press Photographs of Middle Eastern Women. Teoksessa Kamalipour, Yahya R. (ed.) The U.S. Media and the Middle East: Image and Perception. Westport, Connecticut: Greenwood.
- Öhrnberg, Kaj (1986)
Klassinen orientalistiikka: Itä päivänä. Teoksessa Melasuo, Tuomo (toim.) Wallinista Wideriin, suomalaisen kolmannen maailman tutkimuksen perinteitä. Tampere: Suomen rauhantutkimusyhdistys.